

Tarihî Metinlerde *a/e* Edatının Okunması Sorunu*

SADETTİN ÖZÇELİK**

A Reading Problem in Historical Text *a/e* Edit

Ö Z E T

Tarihî metin okumalarında vazgeçilemez tutum, anlayarak okumaktır. Söz konusu metinleri okurken tecrübelerimiz ve bilgi dağarcığımız her zaman yeterli olmaz. Bildiğimiz kelimeler ve söz yapıları arasında rahatlıkla dolaşabiliriz. Ancak tarihî metnin satırları arasında her adım ve aşamada bilmediğimiz veya anlamadığımız yapılarla karşı karşıya kalmak mümkündür. Bu nedenle anlaşılmayan yerlere soru işaretleri koyarak geçebiliriz. İlk okumadan sonraki zamanlarda, yaptığımız yeni okumalar sayesinde metnin okuyamadığımız kısımlarını anlamamış olduğumuzu fark edebiliriz.

Metinleri anlayarak okumak hem kelimeleri hem de kültürü doğru anlamak demektir. Ayrıca tarihî metinleri anlayarak okumak kelimelerin etimolojisini aydınlatmak bakımından da önemlidir.

İşte bu makalede tarihî metinlerde yanlış şekilde okunmuş, yapı ve anlam bakımından tam anlaşılmamış olan *a/e* edatı üzerinde durulacaktır. Söz konusu edatın geçtiği cümlelerden hareketle örnekler üzerinde durulacak düzeltme teklifleri sunulacaktır. Makalede Dede Korkut, Risaletü'n-Nushiyye, Manzum Siyer-i Nebi, El-Ferec Ba'de's-Şidde ve Süheyl ü Neobahâr vb. tarihî metinlerinden örnekler verilecektir. Adı geçen eserlerde *a/e* edatının sorunlu okunmuş, yapı ve anlam bakımından tam anlaşılmamış olan örnekleri üzerinde durulacaktır. Daha sonra edatın metinlerdeki yazım şekilleri üzerinde de durulacak ve değerlendirmeler yapılacaktır. Ayrıca Tarama Sözlüğü'nde söz konusu edatın fiillere bitişik şekilde okunarak madde başı yapılmış olan örnekleri üzerinde de durulacaktır.

ABSTRACT

One of the important points of attention in reading historical texts is reading comprehension. While reading the texts in question, our experience and knowledge are not always sufficient. We can easily navigate between words and phrases that we know. However, it is possible to encounter structures that we do not know or understand at every step of reading historical texts. For this reason, we can pass the words that are not understood by putting question marks. In the times after the first reading, we may notice that we did not understand the parts of the text that we could not read thanks to the new readings we made.

To read and understand the texts means to understand both words and culture correctly. It is also important to read and understand historical texts in terms of enlightening the etymology of the words.

This article will focus on the *a/e* postposition, which has been misread in historical texts and is not fully understood in terms of structure and meaning. Based on the sentences in which the postposition is mentioned, correction proposals will be presented, which will focus on examples. In the article, examples from the historical texts of Dede Korkut, Risaletun-Nushiyye, Manzum Siyer-i Nebi, El-Ferec Ba'de's-Şidde and Süheyl ü Neobahâr etc. will be given. In the aforementioned works, examples of *a/e* postposition that are read problematically and which are not fully understood in terms of structure and meaning will be emphasized. Then, the writing of the postpositions in the texts will be emphasized and evaluations will be

* Makalenin Geliş Tarihi: 20.03.2020 / Kabul Tarihi: 10.05.2020.

Bu makale, Uluslararası Yunus Emre ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Gelişimi Sempozyumu'nda (4-6 Ekim 2018 / Kırşehir) sunulmuş ve yayımlanmamış olan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

** Prof. Dr., Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi, (sozcelik@dicle.edu.tr), Orcid Id: 0000-0002-7383-1804.

made. In addition, in the Tarama Dictionary, the examples of the postpositions that are made adjacent to the verbs will be discussed.

ANAHTAR KELİMELEER

Tarihi metinlerin okunması: Dede Korkut, Risaletü'n-Nushiyye, Manzum Siyer-i Nebi, El-Ferec Ba'de's-Şidde ve Süheyl ü Nevbahâr, Tarama Sözlüğü, Tarihi metin okumaları, a/e edatı: baka, bil e, gele, gör e, koy a vb.

KEYWORDS

Reading the historical texts: Dede Korkut, Risaletü'n-Nushiyye, Manzum Siyer-i Nebi, El-Ferec Ba'de's-Şidde and Süheyl ü Nevbahâr, Tarama Dictionary, a/e postposition: bak a, bil e, gel e, gör e, koy a etc.

0. Giriş

Arap harfli Türkçe metinlerin birtakım okunma sorunları bulunmaktadır. Örnek olarak arkaik olan veya metinlerde sık geçmeyen kelimelerin yanlış okunduğuna tanık olabiliyoruz. İki ve nadiren daha fazla kelimenin birleştirilerek tek kelime olarak okunması veya kelimenin bölünerek iki kelime olarak okunması bir başka sorundur (*bk.* Özçelik, 2016). Yuvarlak ünlülerin okunmasında da birtakım sorunlar olabilmektedir (*bk.* Özçelik, 2019b). Arap harfli Türkçe metinlerin okunma sorunlarından birisi de a/e edatı ile ilgilidir. Söz konusu edatın örneklerinin, kendinden önceki kelimeye bitişik veya yakın yazılması, yanlış okunma sebebi olarak gösterilebilir. Ancak anlayarak okumanın göz ardı edilmesi veya anlama dikkat etmeden yapılan okumaların da söz konusu yanlış okumaların önemli sebepleri olarak görülebilir.

Türkçede pekiştirme kavramı ve pekiştirmeyi sağlayan yapılar üzerinde ayrıntılı ve özlü bir çalışma yapılmıştır. Söz konusu çalışmada “*Ek Edatlarla Pekiştirme*” başlığı altında verilmiş olan örnekleri altı alt başlıkta incelenmiş olup ilk başlık “+ A Ek / Edatı” şeklindedir (Üstüner, 2003: 189-205). Ayrıca pekiştirme edatları üzerine aydınlatıcı, geniş bir makale hazırlanmış ve bu edatlar ile ilgili bir teori denemesi yapılmıştır (Ercilasun, 2008). Bazı kaynaklarda ise a/e pekiştirme edatlarına kısaca değinilmiş, ancak bu konu etraflıca incelenmemiştir. Yapılmış olan metin okumalarında söz konusu pekiştirme edatlarının okunma sorununun yanı sıra bunların anlaşılması veya işlenişi bakımından da sorunlar olduğunu belirtmek gerekir.

Söz konusu a/e edatının örnekleri, en eski Eski Türkçe metinlerinden başlayarak tarihi metinlerde görülmekte olup bunların anlamı pekiştirici özellikte olduğu çeşitli çalışmalarda vurgulanmıştır. Örnek olarak *Tonyukuk* ve *Altun Yaruk* metinlerinde geçen örneklerden üçü şöyledir:

“anta sakıntım a...” = ‘O zaman düşündüm işte’ (Tekin, 1994: 10-11; Doğu yüzü: 22)

“Ay içilerim e...” = ‘Ey kardeşlerim işte’ (Altun Yaruk, 611.11)

“Ay buryuk a...” = ‘Ey kumandanlar işte’ (Altun Yaruk, 624.6)

Divanü Lügati’t-Türk’te geçen şu örnekleri inceleyelim:

“Biring manga sözkiye

Menglig kara tuzkiya

Yelwin tutar közkiye

Mungum menig **bilinge**” (Atalay, 1986/III, 359)

“Kelse kişi atma angar örter **küle**

Bakkıl angar edgülükün agzın küle” (Atalay, 1986/I, 129.4; 1986/II, 26.13)

Divan’da geçen bu cümlelerdeki *e* edatı, yukarıda gösterildiği gibi, Atalay yayınında kendinden önceki kelimeye bitişik şekilde okunmuştur. Ercilasun-Akkoyunlu yayınında yukarıdaki ilk örnek kendinden önceki kelimedenden ayrı olarak okunmuş (2014: 586) ancak Divan’da iki yerde geçmiş olan ikinci örnek ise kendinden önceki kelimeye bitişik şekilde okunmuştur (2014: 755). Söz konusu edatların kendilerinden önceki kelimedenden ayrı okunması ve anlaşılması gerekir (bilinç e = ‘biliniz!’, kül e = ‘gül!’).

Atabetü’l-Hakâyik’te *a/e* edatının örnekleri kendinden önceki kelimeye bitişik olarak okunmuş ve bunlarla ilgili bir not veya açıklama yazılmamıştır. Ayrıca hazırlanmış olan dizin ve yapılmış olan metin içi aktarma, söz konusu edatın anlaşılması olduğu konusunda fikir vermez. R. R. Arat’ın (1992: 81, 82; 83, 84; 153, 154; 333, 334) kendilerinden önceki kelimeye bitişik şekilde okumuş olduğu edatın örneklerinin -aşağıda gösterildiği gibi- kelimedenden ayrı olarak okunması gerekir:

“biligdin urur men sözüme ul a biligligke ya dost özünni ula” (81, 82)	Bilgi ile sözüme temel atarım! Ey dost bilgiliye yaklaşılmaya çalış!
“bilig birle bulnur sa’âdet yolu bilig bil sa’âdet yolını bul a ” (83, 84)	Saadet yolu bilgi ile bulunur Bilgi edin ve saadet yolunu bul!
“tili yalğan erdin yırak dur tez e keçür sen me ‘umrün könilik öze” (153, 154)	Yalancıdan uzak dur, kaç! Ömrünü doğruluk üzere geçir!
“isiz kılğan erke sen edgü kıl a Keremnin başı bu erür ked bil e ” (333, 334)	Kötülük eden kişiye sen iyilik et! Keremin başı budur, bunu iyi bil!

1. Dede Korkut'ta *a/e* Edatı

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de *a/e* edatının örnekleri görülür. Örnek olarak Dede Korkut Oğuznamelerinde *a/e* edatı birçok yerde geçer. Bu edat kendinden önceki kelimeye bitişik veya ayrı olarak *elif* veya *he* ile yazılmıştır. Dede Korkut Oğuznamelerinde söz konusu edatın örneklerinden *he* ile yazılmış olanları şunlardır:

Oğluñ seni öldürmedin sen oğlunu öldürdi اولدرجا كوزلكم görgil[-]e dediler. (D13a.10)
Mere çoban, karnuñ acıkمامış iken, كوزوكه gözüñ[-]e kararmamış iken bu ağacı koparı gör (D27a.5)
Senüñ etüñden, اوغله oğul[-]a yéyeyin mi? (D28b.3)
Ol gün موخانتلره muhammadlar a sapa yer gözetdi. (D33b.7)
Mere بازكانلره bāzırgānlar a Allāh Te‘āla maña bir oğul vérdi. (D36b.9)
گتوره Götür e Bu ismarladuğun nesnedür. (D46a.6)
Hüneri oğul atadan mı görür اوگرنه öğrenür e yohsa atalar oğuldan mı öğrenür? (D64b. 11)
دمروله Dumrul[-]a cān[ı] yerine cān bulsun, anuñ cānı āzād olsun (D83a.1)
Sarı Tonlu Selcan Hatun köşkden بكاره bakar a (D95b.12)
Ağayıluñ koçları ürkdی كيدر geder e (D133a.8)
Karşu yakadan كانرله kāfirler e bakışurlar, eydürler... (D137a.4)
Kerem eyle, ol Tatarı kuyudan çıkar. Kızcuğazuñ belini اوزنه üzer e (D139b.6)
Kanı ögdüğümüz yeg ازلره erenler e (D147b.1)

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Arap harflerinin bitişme kurallarına göre edatın *he* ile gösterilmiş olan örneklerinin bir kısmı kendinden önceki kelimeye bitişik bir kısmı ise ayrı olarak yazılmıştır. Edatın örnekleri, başlangıçta çoğunlukla *he* harfinin fazladan veya yanlış yazılmış olduğu düşünülerek okunmayıp metin dışında bırakılmış, ancak daha sonra Dede Korkut Oğuznameleri üzerinde yapılan çalışmalarda *a/e* edatı, gerekçeleri gösterilerek okunmuş ve metne katılmıştır (*bk.* Özçelik, 2016/I). Söz konusu *a/e* edatının örneklerinden *elif* ile yazılmış olanları ise şunlardır:

...ben ölüp sen تالبعجا kalcak a tâcum tahtum saña vermeyeler dëyü sonumı andum ağladum oğul (D64b.7)
Kayıtdı [gerü] döndi دلي Deli e Dumrul êvine geldi. (D80a.10)
Biri Kan Turalı, biri Kara Çekür ve oğlu Kırk Kınuk ve Boz ايغرلوا ayğurlu a Beyrek. (D92a.2)
ماره ا Mere e [ko]ça kopuzum ele aluñ, meni ögün. (D93b.11)
قرعوا Karğu a cıda oynadanlar ildüremedi. (D112b.10)
طامه ا Kara tağa a yêtdüğünđe aşıt vërsün. (D119a.11)
Atın çekdiler; المكوزلوا ala gözlü e yığitlerin alup êvine geldi. (D121a.9)
ايحرو ... içerü e sohbege girdi destür diledi, beglere Hoş kaluñ dëdi. (D130b.4)

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Oğuznâmelerde *a/e* edatını gösteren *elif* harfinin bitişmesi mümkün olsa da hep kendinden önceki kelimedenden ayrı olarak yazılmıştır. Bu yazım şekline rağmen söz konusu örneklerdeki *elif* harfi bir fazlalık veya yanlış yazım olarak görülmüş ve okunmamıştır. Ancak daha sonra örneklerdeki *elif* harfi, gerekçeleri gösterilerek okunmuş ve metne katılmıştır (*bk.* Özçelik, 2016/I).

2. Risâletü'n-Nushiyye'de *a/e* Edatı

Risâletü'n-Nushiyye üzerine yapılmış çalışmalarda *a/e* edatı, kendinden önceki fiillerle bitişik olarak okunmuştur. Ancak söz konusu *a/e* edatının kendinden önce gelen fiillerden ayrı olarak okunması gerekir. Örnek olarak aşağıdaki beyitlerde geçen ve araştırmacılar tarafından *bile* şeklinde fiile bitişik olarak okunmuş olan (Tatçı, 1991; Boz, 2012: 9, 10, 11, 12, 13) örneklerin *bil e* şeklinde okunması gerekiyor:

- “Toprağ**ıla** **bil e** geldi dört sıfat
 Sabr u eyü hu tevekkül mekremet” (9)
 “Suy**ıla** geldi **bil e** dört dürlü hâl
 Ol safâdur hem seha lutf u visâl” (10)
 “Yelile geldi **bil e bil** dört heves
 Ol durur kizb ü riyâ tizlik nefes” (11)
 “Od**ıla** geldi **bil e** dört dürlü dad
 Şehvet ü kibr ü tama’ birle hased” (12)
 “Cân**ıla** geldi **bil e** uş dört hisâl
 ‘İzzet ü vahdet hayâ âdâb-ı hâl” (13)

Araştırmacıların yukarıdaki beyitlerde söz konusu yapıyı *bile* şeklinde okumuş olmaları, bunu 'ile', 'birlikte' olarak anladıklarını gösteriyor. Oysaki yukarıda koyu yazılarak dikkat çekilmiş olan kısımlarda görüldüğü gibi Yunus'un söz konusu beyitlerin başında sırasıyla *toprağıla, suyıla, yelile, odıla, cânıla* kelimelerini kullanmış olması 'ile', 'birlikte' anlamının bu kelimelerle karşılandığını gösteriyor. Bu nedenle söz konusu yapının *bil e* şeklinde okunması ve *bil-* fiili üzerine getirilmiş pekiştirme edatlı bir yapı olarak kabul edilmesi gerektiğini açıkça gösteriyor.

Risâletü'n-Nushiyye'nin aşağıdaki beyitlerinde geçen ve araştırmacıların *bile, dura, duta, gele, göre, koya, vara* şeklinde okumuş oldukları yapılarda da durum aynıdır. Beyitlerin birer tavsiye ve öğüt niteliğinde cümle olması da bu düşüncüyü destekliyor. Söz konusu fiiller ile *a/e* pekiştirme edatını birbirinden ayrı okumak gerekiyor:

"Eger bir yıl kaçasın senden ötmey
 'Amelüdüdür **bil e** kancasına gitmez" (Boz, 2012: 552)¹
 "Yûnus sen sâdikısan gir sabra
 Katı sâbir gerek sabrıla **dur a**" (Tatçı, 1991: 314; Boz, 2012: 298)
 "Göreyin derisen ko bu cihânı,
Dut a öğüdüm ol kim ola cânı" (Boz, 2012: 474)
 "**Gele e** bir iki tanışık edelüm
 Ki halvet kandaşa aña gidelüm" (Boz, 2012: 233)
 "Süpürmedüñ sarayı **gel e** bize
 Ne ferrâş isterüz kim gele düze" (Boz, 2012: 251)
 "'Akıl eydür **gel e** bir gözlerün aç
 Sehavet kandayısa ol yaña kaç" (Boz, 2012: 394)
 "Senün gibi birñi aldadı dünya
 İnanmaz **gör e** kim tutdı bünye" (Boz, 2012: 137)
 "**Gör e** sabrıla Yûsuf neye érdi
 Ki sabruñ acısı halvaya érdi" (Tatçı, 1991: 300; Boz, 2012: 284)
 "**Gör e** ne haldadır cânun u cismün
 Ne kimsesin sen ü ya nedür ismün" (Boz, 2012: 313)
 "Ne çâredür ki buhlı **gör e** anı

¹ Okuma şekilleri bize ait olup dip notlar yalnızca söz konusu yanlış okumaların kontrol edilebilmesi için verildi.

Geçüp boynuna tar oldı cihânı” (Boz, 2012: 371)

“**Koy a** dünyâyı kovma yètemezsin

Ecel bağladı yolu ötemezsin” (Boz, 2012: 124)

“Bulayın deriseñ kayyum u hay ol

Hazîneye **var a** bevvâbta bul” (Boz, 2012: 463)

3. Süheyl ü Nevbahâr’da a/e Edatı

Süheyl ü Nevbahâr’da geçen ve araştırmacılar tarafından *ayruğa*, *beglere*, *döne*, *göre*, *kıza* şeklinde okunmuş olan örneklerin doğru okunuşu *ayruğ a*, *begler e*, *dön e*, *gör e*, *kız a* şeklinde olmalıdır. Doğru okunuşları beyitler üzerinde gösterelim:

“Bu cehl ile ben kendüme işledüğüm işi

‘Aklı olan **ayruğ[-]a** nitesi seze benven” (Dilçin, 1991: 2903; Cin, 2012: 192-12)²

“ Didi: **begler e** gördüğüz mi çeri

Savaş nice eylermiş ölüm eri” (Dilçin, 1991: 2601; Cin, 2012: 172-14)

“Erişdür haber bize taşra **dön e**

İki üç gün ü komagıl beş güne” (Dilçin, 1991: 4342; Cin, 2012: 288-9)

“Cevâb eyle verdi yüzini **gör e**

Berü ağ ne söz vaktidür ey sere” (Dilçin, 1991: 1742; Cin, 2012: 115-

6)

“Benzeyimeyen er kişiye kim geze taşra

Yâ perdeler içinde oturan **kız[-]a** benven” (Dilçin, 1991: 2910; Cin, 2012: 193-5)

Söz konusu çalışmalarda yukarıdaki örneklerde adlardan sonrakiler için adlar üzerinde yönelme durumu eki bulunduğu, fiillerden sonraki örneklerin ise istek çekiminde olduğu düşünülmüştür. Bu örneklerde geçen okuma tekliflerinin gerekçeleri yazılmış olan notlarda sunulmuştur (bk. Özçelik 2019a: s. 14, 22, 23, 24, 44).

² Okuma şekilleri bize ait olup dip notlar yalnızca söz konusu yanlış okumaların kontrol edilebilmesi için verildi.

4. Mantıku't-Tayr'da a/e Edatı

Mantıku't-Tayr'da geçen ve şimdiye kadar *yıla, ide, töne, kıla, ola* şeklinde okunmuş olan örneklerin (Yavuz, 2007: 551, 801, 950, 951) doğru okunuşları aşağıda gösterildiği gibi *yıl a, id e, tön e, kıl a, ol a* şeklinde olmalıdır:

- “Eydür imdi kalunuma iy imâm
Hûkbânlık kıl başa bir yıl tamâm” (550)
“Kim olınçak üç yüz altmış gün **yıl a**
İkimüz ‘ömri geçürevüz bile” (551)
“Ol er eydür sen hezârân cehdi **id e**
Dirliğün çok olmag-ıçun dünyede” (801)
“Gelür-isen bu yola var yarak it
Yohsa gelme bizüm-ile **tön e** git” (950)
“Adıla Gülşehri sultanlık **kıl a**
İlla kendü nefesine ‘âdil **ol a**” (951)

5. Başka Eserlerde a/e Edatı

Muhammed'e ait olduğu belirtilen *Manzum Siyer-i Nebi'de* göre şeklinde okunmuş olan (Kavruk - Kadioğlu, 2018: 144b/4875, 331b/10725, 491b/15428) örneklerin de aşağıda gösterildiği gibi *gör e* şeklinde okunması gerekir:

- “Pes Ebû-Cehl-i la'in dedi ey pîr
Bu bizüm hâlümüzü sen **gör e** bir” (144b/4875)
“**Gör e** meydân deşti yurdı nic'olur
Er, ere meydân içinde ne kılır” (331b/10725)
“Kaldı şükrün, şükr yolından irak
Meşkûr olmaz uşda sa'yun **gör e** bak” (491b/15428)

Levnî'nin Atalarsözü Destanı adlı şiirinde göre şeklinde okunmuş olan (Dilçin, 1995: 328) aşağıdaki ilk dizede geçen örneğin doğru okunuşu *gör e* olmalıdır:

- “Eşkin at yanına bağlansa **gör e**
Huy alır huyundan ol göre göre
Hizmet eyler isen eyle bir ere
Su aktığı yere akar demişler.”

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış olan çalışmada *El-Ferec Ba'de'ş-Şidde'* de geçen ve "gora" şeklinde okunmuş olan (Alpaslan, 2016: 142a. 19) aşağıdaki örneğin de doğru okunuşu *gör e* şeklinde olmalıdır:

"Dédüm, ayağumla **gör e** geldüm."

6. Tarama Sözlüğü'nde a/e Edatı

Sözlükler, bilimsel çalışmalarda sıklıkla kullandığımız önemli başvuru kaynaklarıdır. Sözlüklere genellikle kelimelerin anlamı, kökeni, yapısı vb. özellikleri hakkında fikir sahibi olmak için bakma ihtiyacı duyarız. Bu nedenle sözlükler, birinci derecede başvuru kaynaklarıdır. Sözlüklerin söz konusu özellikleri nedeniyle kitaplar arasında ayrıcalıklı ve çok önemli bir yeri vardır.

Tarihî metinlerin anlaşılması ve dil araştırmaları için tanıklı sözlük hazırlamak, geniş metin taramalarına dayandığından çok zaman gerektiren oldukça zahmetli bir iştir. Tanıklı sözlüklerin bir kelimenin hangi anlam(lar)da kullanılmış olduğunu belirtmek ve söz konusu anlamla ilgili tanık göstermek gibi bir işlevi vardır. Bu tür sözlükler hazırlamak büyük emek, titizlik ve ciddiyet gerektirir. Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanmış olan *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* (TTS) bu özellikleri nedeniyle öne çıkan, büyük emek ürünü olan önemli bir sözlüktür. Türkçenin tarihî metinleri üzerinde çalışan araştırmacılar sıklıkla TTS'yi kullanırlar. Bu sözlüğün *Ekler* (TSE) cildi ise Eski Anadolu Türkçesinde kullanılmış olan eklerin tespitine sınırlı da olsa ışık tutar.

TTS'de bazı a/e pekiştirme edatı örnekleri kendinden önceki fiillere bitişik şekilde okunmuş ve bu şekliyle madde başı yapılmıştır. Burada TTS'de ve TSE'de konumuz ile ilgili olarak tespit edebildiğimiz dört madde başı (*baka, gele, göre, koya*) üzerinde duracağız. Söz konusu madde başlarında a/e edatı -yukarıda verdiğimiz örneklerde olduğu gibi- *he* ile gösterilmiş ve Arap harflerinin bitişme kurallarına göre kendinden önceki fiille bitişik veya ayrı şekilde yazılmıştır.

TTS'de geçen bu yapılar da bir edat ile pekiştirme yapıldığı dikkate alındığında söz konusu okuma şeklinin uygun olmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle *baka, gele, göre, koya* şekillerinin madde başı yapılmış olması

da sorgulanabilir. Örnekler üzerindeki pekiştirme edatının kendinden önceki kelimeden ayrı olarak *a* veya *e* şeklinde okunması uygun olacaktır:

6.1. Tarama Sözlüğü'nde *baka* Maddesi

Yukarıda söz konusu ettiğimiz teklife göre *Tarama Sözlüğü*'nde "*baka: Baksan a!*" (TTS: 381) şeklindeki madde başı altında gösterilmiş olan tanıklarda *a* edatının doğru okunuşu şöyle olmalıdır:

"**Bak a** بقه ey şehriyar, Huda kerimdir, başa yazılan gelir,³
Bak a بقه şol nâbekâr dahi dünki oğlan tiziyye evlenmeğe kalkıp...
Bak a بقه çavuşbaşı sen beni bu kadar divan halkı içre rusvay-ı âm ettin" (TTS: 381, TSE: 4)

6.2. Tarama Sözlüğü'nde *koya* Maddesi

Söz konusu okuma teklifine göre *Tarama Sözlüğü*'nde "*koya: Bırak.*" (TTS: 2682) şeklindeki madde başı altında gösterilmiş olan tanıkta iki defa geçen *a* edatının doğru okunuşu şöyle olmalıdır:

"Serir-i sinede bir mâhpâremiz yoktur
Koy a قويه gönül **koy a** hergiz sitâremiz yoktur." (TTS: 2682, TSE: 4)

6.3. Tarama Sözlüğü'nde *gele* Maddesi

Yine söz konusu teklife göre *Tarama Sözlüğü*'nde "*gele: Gel, hele gel, haydi gel.*" (TTS: 1625) şeklindeki madde başı altında gösterilmiş olan tanıklarda *e* edatının doğru okunuşu şöyle olmalıdır:

"Ey dil **gel e** كله sen kalenderî ol
 Bu mihnet-i cismden berî ol,
 Esb-i naza **gel e** كله çîğnetme bu üftadeleri
 Şehsuvarâ yürü bir pâre inanı çekerek,
 Nice bir züht ile takva nice bir savm u salat
 Bursa dilberleri ile **gel e** كله bayram edelim,
Gel e كله ey sâlik-i rah-ı irfan
 Talib-i çeşme-i âb-ı hayvan,
Gel e كله ey hâme-i şikeste zeban,
Gel e كله ey râfizî insafı berk et
 Hakikat söyle sâfi, lâfı terk et" (TTS: 1625, TSE: 3)

³ TTS'den yapılmış olan tanık alıntılarında eser kısaltmaları ile ilgili dip notlar göz ardı edilmiştir.

6.4. Tarama Sözlüğü'nde göre Maddesi

Teklifimize göre *Tarama Sözlüğü*'nde "göre: Gör, bak, görüver, baksana!" (TTS: 1771) şeklindeki madde başı altında gösterilmiş olan tanıklarda *e* edatının doğru okunuşu şöyle olmalıdır:

"Ki şimdi döşeği yer, yastığı taş
Dahi hükmü geçer mi **gör e** ڪورہ,
Ne pehlevan yiğittir **gör e** dedi,
Gör e ڪورہ nitti felek Behram Gûr'e
Çıkardı kasrdan giyürdi köre⁴,
Lebine zülfüne hazırlamışam cân u dili
Gör e ڪورہ ey gönce seninçün nelerim var benim,
Cihan halkı kılup başıma gavga
Gör e ڪورہ yığnağa düştüm aşk elinden,
Riyâz-ı cennete dönmüş Güzelhisar'ı **gör e** ڪورہ
Ya selsebil olup akan şu çeşmesârı **gör e** ڪورہ,
Bir gece külbe-i ahzânına bin nâz ile gel
Bana aşkın **gör e** ey dilber-i ra'nâ ne eder,
Acıma gürg-i tiz-dendâna
Gör e ڪورہ acır mı gûsfendâna,
Seni eşkin ڪورہ **gör e** ne sûrete koydu diyerek
Dest-i müjgânıma âyine verir dâmanım,
Eşek at yanında koşulsa **gör e**
Huy alır huyundan ol göre göre" (TTS: 1771)

Yukarıdaki açıklamalara göre sözlükte *a/e* edatı için ayrı bir madde başı tahsis edilmesi uygun olacaktır.

Sonuç

Söz konusu *a/e* edatının kullanılışı, işlevi ve anlamı dikkate alınarak kendisinden önceki veya sonraki kelimedenden ayrı şekilde okunması uygundur. Ayrıca sözlükte edatın, *a* şeklinde madde başı yapılması ve bir edat olduğunun belirtilmesi uygun olacaktır. Sözlükte belki de iki ayrı madde başı (*a*, *e*) konularak ilk madde başına gönderme yapılması da mümkündür.

⁴ TTS'de *köre* okunmuş olan bu kelime, *gûra* okunup 'mezara' şeklinde anlaşılmalıydı.

Makalede sadece *a/e* edatının okunması sorunu ve *Tarama Sözlüğü*'ndeki işleniş üzerinde durulmuştur. Ancak *a/e* edatının kullanılış şekillerinin tasnifi ise incelenmesi gereken ayrı bir konudur.⁵ Söz konusu edatın okunuşu konusundaki soruna iki dize ile hatırlatmada bulunarak konumuzu noktalamış olalım:

Bakarken cöngе, destana, divana
Dikkat edelüm göricek e ve a

Kısaltmalar

D: Dede Korkut, Dresden nüshası.

TTS: *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* (1977).

TSE: *Tarama Sözlüğü VII Ekler* (1974).

Kaynakça

- AKKUŞ, Muzaffer (2004), "a / e Seslenme Edatının İşlevleri Üzerine Bir Araştırma", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I* (20-26 Eylül 2004), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 855/I, 109-118.
- ALPASLAN, Sevil (2016), *El-Ferec Ba'de'ş-şidde Paris Nüshası (İnceleme - Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- ALYILMAZ, Cengiz (1999), "Ünlemlerin Seslenmeleri Kuvvetlendirici İşlevleri", *Türk Gramerinin Sorunları II*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 434-540.
- ARAT, Reşit R. (1992), *Atabetül-Hakayık*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ATALAY, Besim (1986), *Divanü Lûgati't-Türk Tercümesi, I-IV*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BOZ, Erdoğan (2012), *Risaletü'n-Nushiyye*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- CİN, Ali (2012), *Mesud bin Ahmed Süheyl ü Nev-Bahâr (Kenzü'l-Bedâyi')*; *İnceleme- Metin- Dizin*, Konya: Eğitim Yayınevi.
- DENY, Jean (1941), *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)* (Ter.: Ali Ulvi Elöve), İstanbul: Maarif Matbaası.

⁵ Cengiz Alyılmaz, bu konuda kısa fakat önemli bir tasnif denemesi yapmıştır (Alyılmaz, 1999).

- DİLÇİN, Cem (1991), *Mes'ûd bin Ahmed Süheyl ü Nev-Bahâr; İnceleme- Metin-Sözlük*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- DİLÇİN, Cem (1995), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERCİLASUN, Ahmet B.-AKKOYUNLU, Ziyat (2014), *Kâşgarlı Mahmud Dîvânü Lugâti't-Türk Giriş - Metin - Çeviri - Notlar - Dizin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KAVRUK, Hasan-KADIOĞLU, İdris (2017), *Manzum Siyer-i Nebi*, Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları.
- KAYA, Ceval (1994), *Uygurca Altun Yaruk (Giriş, Metin ve Dizin)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2014), "Süheyl ü Nevbahâr Üzerine Düzeltmeler", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, Haziran 2014, 62-79.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2016/I), *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Giriş, Notlar (1. Cilt)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2016/II), *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Metin, Dizin (2. Cilt)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2016), "Tarihî Metin Okumalarında Kelimeyi Bölme ve Kelimeleri Birleştirme Sorunları: Süheyl ü Nevbahâr'dan Örnekler", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, S. V/4 (Aralık 2016), 1593-1602.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2019a), "Süheyl ü Nevbahâr Üzerine Düzeltmeler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2018/1*, 5-62.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2019b), "Tarihî Metinlerde Yuvarlak Ünlülerin Okunması Sorunu: Süheyl ü Nevbahâr'dan Örnekler", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, XXIII, 669-700.
- Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* (1977), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tarama Sözlüğü VII Ekler* (1974), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TAŞ, İbrahim (2015), *Süheyl ü Nevbahâr'da Eskicil Ögeler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TATÇI, Mustafa (1991), *Risaletü'n-Nushiye*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TEKİN, Talat (1994), *Tunyukuk Yazıtı*, İstanbul: Simurg Yayınları.
- TEKİN, Talat (2000), *Orhon Türkçesi Grameri*, Ankara: Sanat Kitabevi.

TEZCAN, Semih (1994), *Süheyl ü Nev-bahâr Üzerine Notlar*, Ankara: Simurg Yayınları.

TEZCAN, Semih (1995), "Süheyl ü Nev-bahâr Üzerine Notlara Birkaç Ekleme", *Türk Dilleri Araştırmaları*, Ankara: Simurg Yayınları, V, 239-245.

ÜSTÜNER, Ahat (2003), *Türkçede Pekiştirme*, Elazığ.

YAVUZ, Kemal (2007), *Gülşehri'nin Mantku't-Tayr'ı (Gülşen-nâme) -Metin ve Günümüz Türkçesine Aktarma-*, I-II, Kırşehir: Kırşehir Valiliği.